

Ingliz Tilidan O`zbek Tiliga, O`zbek Tilidan Ingliz Tiliga Tarjima Qilingan She`Rlar Bo`G`Inning Berilishi Va Ular Orasidagi Farqli Jihatlar

¹Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna

²Kayumova Mohinur Murodullayevna

³Turayeva Gulchehra Mirboboyevna

^{1,2}Teachers of "General linguistics" chair of Pedagogical faculty in Denov branch
of Termez State University

³Student of Pedagogical faculty of Denov branch of Termez State University

Annotation: In this article, we will focus on the translation of two-language poetry and the various aspects of it.

Key words: poetry translation, literary translation, poetic systems, weight, nervousness, musical factors.

She`riy tarjima? Umuman tarjima ijodiy jarayon bo`lib, boshqa tilda asarni qayta yaratish san`atidir. Tillar she`riy tizimlar, vazn, bo`g`in, musiqaviy omillar orasida farq mavjud. Biroq mazkur farqlarni tarjimada qayta yaratish orqali tarjima matni yaratiladi.

She`riy tarjimada asliyat va tarjima matni, ikki til she`riy sistemasi qanday bo`lishidan qat`i nazar, har bir she`r o`ziga yarasha noyob asar sanaladi. Ma`lumki, she`riyat muayyan ritmiga asoslanadi. She`riyat qonuniyatlari metrik birliklarda va ularning turli ko`rinishlarida ifodalanadi. She`riy musiqadorlik xos va ular turli xarakterga ega.

She`rda qo`llaniladigan turli san`at she`riy musiqani amalga oshirishga yo`naltirilgan bo`ladi. Shu bois har bir she`riy sistema o`z xususiyatiga, an`anaviy bo`g`inlar soniga, ritmi hamda ohangiga ega. She`riy tarjimada asarning hamma unsurlarini to`liq saqlab qolish imkoniyati yo`q, biroq ba`zi tarjimashunos olimlarning fikriga ko`ra she`rdagi obraz, she`riy hamohanglik saqlanishi lozim.

Xorijiy tillardan, xususan ingliz tilidan o`zbek tiliga bevosita tarjima qilishga talab XX asrning 90-yillaridan, ya`ni O`zbekiston mustaqillikka erishgandan so`ng kuchaydi. "Xorijiy tillardan bevosita o`zbek tilida tarjima qilish esa lug`atchilikni – leksikografyani rivojlantirishni taqazo etadi".¹

Ingliz ana`naviy she`rlarini o`zbek tiliga tarjima qilishdan avval ingliz va o`zbek tillarida o`rtasidagi farqlarni yaxshi bilish lozim. Qiyosiy tipologik jihatdan yuqoridagi ikki tilni tahlil qilsak, german tillari oilasiga mansub ingliz tili hamda

¹G`ofurov I. Tarjima nazariyasi.- T., 2012. 19 b

o`rol-oltoy guruhiga tegishli turkiy tillar orasiga kiradigan o`zbek tilining she`riy sistemasidagi, agar mavjud bo`lsa, o`xshash va farq qiluvchi tomonlariga alohida e`tibor berish lozim.

Quyida ingliz tilidan o`zbek tiliga qilingan tarjimalar va ularda bo`g`inning hosil bo`lishiga quyidagi misollarni keltirib o`tamiz:

Masalan, Shotland shoiri Byornsnings ruhiy holati, qalb iztiroblarini o`zbek tarjimoni Begoyim Xolbekova o`z ona tilimizda yuksak poetik mahorat bilan qayta yarata olgan.²

Biz esa ushbu she`rni bug`inlar soni jihatdan tahlil qilsak:

Asliyat:

Louis, what reck I by thee, (5+3)
Or George on his ocean. (5+4)
Dyvor, beggar louns to me (1+6)
I reign in Jeanie`e bosom! (5+6)
Let her crown my love her law, (4+3)
And in her breast enthrone me;(5+4)
Kings and nationas swith awa (5+4)
Rrif randies, I disown ye! (4+4)

Tarjimada berilishi:

Dengiz qiroli Jorj, Lui, (6+2)
Kim bo`libdilar oldimda! (4+4)
Jiynday aziz yorning o`yi, (4+4)
Yashab turganda qalbidamda! (5+3)
Yor ko`nglining qiroliman, (4+4)
Baxtim bo`ylaydi ko`k qadar(5+3)
Mening oldimda qirollar, (5+3)
Qirolmas, yo`q- bir darbadar!(4+4)

Yuqoridagi asliyat va tarjima jarayonidagi farqlardan shuni kuzatishimiz mumkinki, she`riy asarlar tarjimasida eng murakkab masalalardan biri. Shunga qaramay tarjimonlarimiz bu zahmatli vazifani ado etishda o`ziga xos ijodiy izlanish olib borgan. Bunga ko`ra shoir va tarjimonning asarlari orasida bo`g`inlarning berilishi jihatdan biroz faqlarni kuzatishimiz mumkin. Tarjimonning ijod mahsulida shu`ni ham kuzatsak bo`ladiki, unga ko`ra undagi barcha qatoridagi bo`g`inlar soni bir xil biroq ingliz tilida yozilish uslubiga ko`ra esa bo`g`inlar soni qatorlarda turlicha aks eks ettirilgan.

“Ingliz shoiri Bayronning “Shilon tutquni” asarining to`qqizinchi faslida quyidagi misralar uchraydi”:³

For all was blank, and bleak, and grey; (4+5)
It was not night, it was not day; (4+4)
It was not ewen dungeon-light, (5+4)
So hateful to my heavy sight, (4+4)
But vacancy absorbing space, (5+3)
And fixedness –without place; (5+4)
There were no stars, no earth, no time (6+6)
No check, no change, no good, no crime, (2+2+3+3)
But silence, and starless beath; (4+5)
Which neither was of life nor beath; (6+5)

² Mo`minov O., Qambarov N. Tarjima nazariyasi.- T., 2012. 206 b

³Salomov G. Tarjima nazariyasi asoslari.- T., 1983. 170 b

A sea of stagnant idleness, (6+3)

Blind boundless, mute and motionless! (4+7)

Yana bir misol sifatida ushbu misralar shoir Muhammad Ali tarjimasida quyidagicha berilgan:

Bari, bari ro`yodan hira, (4+5)

Nursiz, rangsiz oftoda tiyra (4+5)

G`ira-shira soyalarga ga`rq (4+5)

Nedir-ajab, etolmadim farq- (4+5)

Saharmi, shom, zindonning manfur (4+5)

Yorug`imi- ko`zim qilgan ko`r?(4+5)

Bu – qorong`u zim-ziyo zulmat (4+5)

Masofada bilmaguncha had (4+5)

Chohi adam edi, tubsiz qa`r: (5+3)⁴

Ushbu misolda ham yuqoridagi singari holatni kuzatishimiz mumkin, bunday aslyat va tarjima orasida bo`g`inlar soni tubdan faqr qilgan. Lekin shuni ta`kidlab o`tish lozimki, ushbu mashhur asarlar o`z davrining yulduzlari ijodidan hisoblangan bo`lib bizning yetuk tarjimonimiz ushbu asarni mahorat bilan tarjima qilib unda she`r mazmuni, ritmi hamda bog`in va ohangdorlikni saqlab qolgan. Aslyatda quyosh darajasidagi ushbu she`r tarjima natijasida oy darajasiga tushib ketmagan deb ayta olsak bo`ladi.

Ikkita Yevropa va Turkiy tillar she`riy tuzilishi qiyosiy o`rgatish ular o`rtasida nafaqat she`riy atamalar, balki she`riy tizimlarda katta farq borligini ko`rsatadi. Hali tarjima nazariyasida ingliz yambi, xoreyi yoki doktili o`zbek tiliga qaysi vaznda tarjimasi qilish mumkinligi haqida aniq ma`lumotlar yo`q, bori ham yetarli emas.

Odilova G. ning badiiy tarjima asoslari nomli qo`llanmasida ta`kidlanishicha:

“Ingliz she`rlarini o`zbek tiliga o`rganish bo`yicha tavsiyalar to`liq ishlab chiqilmagan.”⁵

O`zbek adabiyotida badiiy tarjimachilik ilk yorqin misollar Xamza Xakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Cho`lpon, Hamid Olimjon, G`ofur G`ulom, Abdulla Qahhor, Oybek, Mirtemir, Zulfiya va boshqa ko`plab ijod ahllarining qalamiga mansubdir. “G`aybulla Salomov O`zbekistondagi tarjima nazariyasi asoslari ustida ilmiy faoliyat olib bordi. U tarjimada milliy xususiyatlarini aks ettirishga katta e`tibor bergan va frazeologizmlarni tarjimada ifodalash yo`llari, she`riy tarjimalarning o`ziga xosliklari ustida ishlagan” deya

⁴ Azam O. tunes of Azia.- T., 2004. 21 b

⁵Odilova G. Badiiy tarjima asoslari.T.Mumtoz so`z. 2011. 133b

ta'kidlab o'tgan edi G'ofurov I.⁶

Endi o'zbek tilida yozilgan biror she'rni olib, dastlabki tahlildan o'tkazamiz. O'zbek tili she'riyatida turoq, bayt, rukn, aruz, misra, qofiya, bo'g'in, va shu kabi atamalar keng qo'llaniladi.

O'zbek aruzi arab-fors aruzidan bir qator jihatlari bilan farq qiladi. Aruz fonetikasi – hijolar-bo'g'inlarning tuzilishi va turlari, asl ruknlarning hosil qilinishi va xilma-xil ko'rinishlari, bahrning tashkil topishi, zihoflar–o'zgarishlarning xususiyatlari va turlari arab, fors-tojik aruzi kabi o'zbek aruziga xosdir.

Quyida Cho'lponning “Go'zal” she'rning Obid Azam tomonidan tarjimada berilishi va undagi bog'inlar orasidagi farqli jihatlarni ko'rib chiqsak:

Asliyat:

Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib, (6+5)

Eng yorug' yulduzdan seni so'rayman. (6+5)

Ul yulduz uyalib boshini egib (6+5)

Ayta-dur men uni tushda ko'raman (6+5)

Tushimda ko'raman shunchalar go'zal (6+5)

Oydanda go'zaldir, kundanda go'zal (6+5)

Endi esa tarjimada berilishiga nazar solsak :

I look at sky at night in darks, (5+3)

And ask you from the brightest star. (5+4)

That star inclining head remarks: (5+4)

“I always dream of her afar. (5+4)

In my dream she pretty thus – (3+3)

Finer than the Moon and us !” (3+5)⁷

Ushbu she'rni tarjima va asliyatdagi ko'rinishiga nazar solsak, u bo'g'inlar soni asliyat va tarjimadan bir-biridan ikkita bo'g'in kamligi bilan farqlanadi. Shunga ko'ra tarjima haqida shuni ham aytib o'tishimiz lozimki, tarjima kamdan kam hollardagina asliyat bilan bir xil bo'ladi, tarjimonlarimizning birinchi va asosiy vazifasi ikki til orasidagi she'riy tizimlarga rioya qilgan holda she'riy asardagi mazmuni saqlab qolishdan iboratdir. Bu erkin she'rning tarjimada berilishidan bir na'munamiz edi.

Yuqorida o'zbek aruzi haqida ma'lumot bergan edik, keling keyingi misolimizni necha ming yillar davomida badiiy adabiyotimizning she'riy tizimlarida o'ziga xos o'rin va mavqega ega bo'lgan aruz vazniga ham misol keltirib o'tsak:

“Masalan, Rahimjon Karimov o'z tadqiqotlarida Boburning mashg'ur g'azali

⁶ Sharipov J. Badiiy tarjimalar va mohir tarjimonlar . T. 1972. 86b

⁷ Azam O. Tunes of Azia. - T., 2004. 3 b

matlasini quyidagicha tahlil qiladi.”⁸

Asliyat:

Charxning men ko`rmagan jabru-jafosi qoldimu? (6+8)

Hasta ko`nglim chekmagan dardu balosi qoldimu? (7+7)

Tarjimada berilishi:

There is no violence injury of fortune that I have not experienced; (15+9)

This broken heart has endured them all. Alas! (11+2)

Is there one left that, I have not encountered? (7+8)

Endi esa asliyat va tarjimadagi bog`inlardagi farqlar, balki boshqa kamchiliklarni ham qisqacha tahlil qilib o`tsak:

Barcha tarjimonlardagi asosiy ish tarjima natijasida matn o`zligini yo`qmasligi uchun bor kuch va iste`dodini ishga solishdan iborat, biroq bu tarjimada shuni kuzatishimiz mumkin, tarjimon mazmunni saqlab qolishga harakat qilgan va ba`zi kamchiliklarga ham yo`l qo`ygan. Masalan, bo`g`inlar soni jihatdan asliyat va tarjimada tubdan farq qiladi, yana qatorlar soni ham ancha o`zgargan. Tarjimon mazmunni saqlashga harakat qilganu biroq she`riy tizim qoidalarini biroz unutgan deya tahlil qilishimiz mumkin.

Keling yana bir misol orqali ushbu vaznning asliyat va tarjimada berilishini tahlil qilsak:

“O`pay” radifli ruboiy tarjimasiga ham ohang va jarangdorlik jihatidan sharqona uslubning g`arbcha janri deya baho berish mumkin: “⁹

Dedim zaqoning tutib, saqog`ingni o`pay, (7+6)

Ko`z qoshingga surtibon qabog`ingni o`pay, (7+6)

Guldek yuzung islapon, dudog`ingni o`pay. (7+6)

Yo`q, yo`q, yo`q, agar desang ayog`ingni o`pay¹⁰(7+6)

Inglizcha tarjimasi:

I said holding your chin your cheeks I kiss, (9+6)

Licking your eyes with eyelids your brows I kiss, (10+5)

Smelling your rosy cheeks your lips I kiss, (7+5)

If you say: No, No, No, your foot I kiss (7+6)

Ushbu ruboiyni tahlil qilar ekanmiz, tarjima shu darajada aniq va tushunarli chiqqanki, inglizcha matndayoq Navoiy ohangi sezilib turadi. Tarjimada ruboiy ohangi to`liq saqlab qolingani va inglizcha bo`yoqdorlikdan holi. Ingliz poeziyasida aruz vazni bo`lmaganidek o`zbek she`riyatida ham yamb yo`q.

⁸ Sirojiddinov Sh. Badiiy tarjima asoslari. Toshkent: Mumtoz so`z 2011, 123-b

⁹ Baqoeva M. Angliya va AQSH adabiyotidan o`zbek tiliga she`riy tarjimava qiyosiy she`rshunoslik muammolari. T. 2004. 119b

¹⁰ Navoiy A. G`ariyib us-sig`ar. MAT.20 tomlik. T. Fan, 1988. 586b

Bunday olib qaraganda yamb bilan aruz o`rtasida yer bilan osmoncha farq bor. Bir – biridan yiroq bo`lgan ikki she`riy sistema va an`anani “omuxta” qilishda tarjimon jur`at bilan qalam surgan. U ingliz yambiga asl nushadagi ixchamlik va emotsionallikni saqlay oladigan, yangi ohang beruvchi darifli qofiya kiritgan. Natijada esa qandaydir uchinchi ona tili va bo`lak tildagi she`riy unsurlar omuxtasidan iborat nazmiy mushtaraklik vujudga kelgan.

Ikkita yevropa va turkiy tillar she`riy tuzilishi qiyosiy o`rganish ular o`rtasida nafaqat she`riy atamalar, balki she`riy tizimlarda katta farq borligini ko`rsatadi. Hali tarjima nazariyasida ingliz yambi, xoreyi yoki doktili o`zbek tiliga qaysi vaznda tarjima qilinishi mumkinligi haqida aniq ma`lumotlar yo`q, bori ham yetarli emas. Ingliz she`rlarini o`zbek tiliga tarjima qilish bo`yicha tavsiyalar to`liq ishlab chiqilmagan. Bu degani ingliz tilidan o`zbek tiliga yoki o`zbek tilidan ingliz tiliga she`rlar tarjima qilinmayapti degan xulosaga kelmasligimiz lozim.

Avvalo shuni ta`kidlashimiz joizki, Vatanimiz mustaqilligi sharofati bilan ijod ahliga, jumladan tarjimonlarga ko`rsatilayotgan yuksak e`tibor tufayli yurtimizda xorijiy tillardan bevosita ona tilimizga va ona tilimizdan bevosita xorijiy tillarga tarjima qila oladigan iste`dod egalari bo`y ko`rsata boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yhati:

1. G`ofurov I. Tarjima nazariyasi.- T., 2012. 19 b.
2. Mo`minov O., Qambarov N. Tarjima nazariyasi.- T., 2012. 206 b.
3. Salomov G. Tarjima nazariyasi asoslari.- T., 1983. 170 b.
4. Azam O. Tunes of Azia.- T., 2004. 21 b.
5. Odilova G. Badiiy tarjima asoslari. T. Mumtoz so`z. 2011. 133b
6. Sharipov J. Badiiy tarjimalar va mohir tarjimonlar. T. 1972. 86b
7. Azam O. Tunes of Azia. - T., 2004. 3 b.
8. Sirojiddinov Sh. Badiiy tarjima asoslari. Toshkent: Mumtoz so`z 2011, 123b.
9. Baqoeva M. Angliya va AQSH adabiyotidan o`zbek tiliga she`riy tarjima va qiyosiy she`rshunoslik muammolari. T. 2004. 119b.
10. Navoiy A. G`ariyib us-sig`ar. MAT. 20 tomlik. T. Fan, 1988. 586 b.